

Predicting Elderly Death Anxiety Based on Personality Traits: The Mediating Role of Forgiveness

Zohreh Rafezi

Assistant professor of Clinical psychology department, Allameh Tabataba' i University, Tehran, Iran, rafezi.zohreh13@gmail.com

Masoomeh Faraji Ghezeljeh

MSc of Clinical Psychology of Islamic Azad University of karaj

Abstract

Death anxiety, an existential anxiety about death and everything related to it, is one of the important issues of the elderly and psychologist working in this field. Therefore, the aim of this study was to predict death anxiety in the elderly based on personality characteristics and mediating role of forgiveness. The method of the present study was descriptive-correlation. In order to conduct this research, 200 elderly people over 60 years old living in Shahriar nursing home were selected as a research sample using simple random sampling method and answered the NEO personality traits, Templer 's death anxiety and Heartland 's forgiveness questionnaires. The results of the analysis of the research findings showed that there is a negative relationship between neuroticism and forgiveness and a significant positive relationship between extraversion, agreeableness and conscientiousness with forgiveness. The test of research model also had desirable fitness and confirmed the mediating role of forgiveness. According to the results of the present study, personality variables and forgiveness can be used to predict death anxiety in the elderly.

Keywords: Death Anxiety, Elderly, Personality Traits, Forgiveness.

Cite this article: Rafezi & Faraji Ghezeljeh (2023), Predicting Elderly Death Anxiety Based on Personality Traits: The Mediating Role of Forgiveness, Journal of Mental Health Culture, Research Article, Vol.1, NO.1, Fall & Winter 2023, 15- 31

DOI: 10.30479/mhc.2023.15552.1005

Received on 16 May, 2021 **Accepted on** 31 August, 2021

Copyright© 2023, The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

Corresponding Author: Zohreh Rafezi

E-mail: rafezi.zohreh13@gmail.com

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی

زهره رافعی*

استادیار گروه روانشناسی بالینی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران،

rafezi.zohreh13@gmail.com

معصومه فرجی قزljحه

کارشناس ارشد روانشناسی بالینی دانشگاه آزاد اسلامی کرج

چکیده

اضطراب مرگ، نگرانی وجودی راجع به مرگ و هر چیز مرتبط با آن، یکی از مسائل مهم سالمندان و روانشناسان فعال در این حوزه است. هدف مطالعه حاضر پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی و نقش میانجی بخشودگی بود. روش پژوهش حاضر توصیفی - همبستگی از نوع معادلات ساختاری بود. به منظور انجام این پژوهش ۲۰۰ نفر سالمندان بالای ۶۰ سال مقیم خانه سالمندان شهریار با استفاده از روش نمونه گیری در دسترس به عنوان نمونه ی پژوهش انتخاب و به پرسشنامه های ویژگی های شخصیتی نشو(۱۹۸۵)، اضطراب مرگ تمپلر (۱۹۷۰) و بخشش هارتلند (۲۰۰۵) پاسخ دادند. نتایج تحلیل یافته های پژوهش نشان داد که بین روان نژندی با بخشودگی رابطه منفی و بین برون گرایی، انعطاف پذیری و مسئولیت پذیری با بخشودگی رابطه مثبت معناداری وجود دارد. آزمون مدل معادلات ساختاری از برازش مناسب برخوردار بود و نقش میانجی بخشودگی نیز تایید شد. با توجه نتایج پژوهش حاضر می توان از متغیرهای شخصیتی و بخشودگی برای پیش بینی اضطراب مرگ در سالمندان سود جست.

واژگان کلیدی: اضطراب مرگ، سالمندان، ویژگی های شخصیتی، بخشودگی.

*استناد: رافعی و فرجی قزljحه (۱۴۰۱). پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی، دو فصلنامه علمی بهداشت روانی و فرهنگ، مقاله پژوهشی، دوره ۱، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، ۳۱-۱۵.
تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۲/۲۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۶/۹
ناشر: دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

توجه به طول عمر، امید به زندگی و بهداشت روانی سالمندان از ملاک های توسعه جوامع است (گاریکا، گودس و کونر^۱، ۲۰۱۲)؛ همسو با سلامت روانی، توجه به مشکلات جسمی سالمندان نیز از دیگر موارد مورد توجه در جوامع است، در واقع با افزایش سن، احتمال شکل گیری یک بیماری مزمن جسمی بیشتر می شود. در این راستا؛ براساس زمینه یابی عمومی مربوط به خانواده که در سال ۱۹۹۸ در بریتانیا صورت گرفت، ۵۹ درصد افراد بین ۶۵ تا ۷۴ ساله و ۶۶ درصد افراد ۷۵ ساله و بالاتر تجربه ابتلا به یک بیماری و ناتوانی مزمن را گزارش کردند (لاید لاو، تامسون، گاگر و دیک^۲، ۲۰۰۳)؛ مشکلات روان شناختی این جمعیت شامل، اضطراب، افسردگی و اختلالات سازگاری که با بیماری های جسمی همراه است درمان را مشکل می کند. این تعامل مشکلات روان شناختی و جسمی بحث اساسی در روان درمانی سالمندان است، بر این اساس است که توجه به سلامت روانی سالمندان همسو با سلامت جسمانی از اهم برنامه های مراقبتی سالمندان به شمار می آید (دترینگ، هنکوک، ردا و سیلوستر^۳، ۲۰۱۰)، همان طور که پژوهش ها نشان می دهند علاوه بر افسردگی و احساس انزوا که از مسائل شایع دوران سالمندی است (سیمپسون، دومیتاچه و کالت^۴، ۲۰۱۹)، اضطراب مرگ^۵ نیز به طرز چشمگیری در این دوران شایع است (آزم و ناز^۶، ۲۰۱۵؛ شیخ الاسلامی و صمدی فرد، ۱۳۹۶).

مرگ یکی از مسائل وجودی است که به عنوان یک انگیزش بنیادی در زندگی انسان نقش بسزایی دارد و آگاهی از محدودیت هستی بشری یا آگاهی از فناپذیری بر روی افکار و رفتار تاثیر قابل توجهی دارد (عیسی زادگان، سلمان پور و قاسم زاده، ۱۳۹۱)، بر اساس نظریه مدیریت وحشت^۷ یادآوری فناپذیری با افزایش استرس پذیری افکار مرگ منجر به ایجاد اضطراب شدیدی می شود که افراد را در جهت کاهش آن برمی انگیزاند (جوئلو روتلیج^۸، ۲۰۱۶)، اضطراب مرگ یا تاناتوفوبیا^۹ به صورت احساس وحشت، اضطراب یا ترس از مرگ یا هر چیزی که مرتبط با مرگ باشد، تعریف شده است (سینوف^{۱۰}، ۲۰۱۷)، اضطراب و پیامدهای ناشی از آن به کاهش عملکرد عمومی و بهزیستی روان شناختی سالمندان منجر می شود (پوتس، گانگن، توره و پرالت^{۱۱}، ۲۰۱۶). رویارویی اجتناب ناپذیر انسان با مرگ، در دوره سالمندی به عنوان

1. García , Guedes & Knerr
2. Laidlaw, Thompson, Gallagher & Dick
3. Detering, Hancock, Reade & Silvester
4. Simpson, Dumitrache & Calet
5. death anxiety
6. Azeem & Naz
7. terror management theory
8. Juhl & Routledge
9. thanatophobia
10. Sinoff,
11. Potes, Gagnon, Touré & Perreault

منبعی از ترس و اضطراب شناخته می‌شود؛ زیرا مرگ معنای وجود و هستی را تهدید می‌کند و به زندگی پایان می‌بخشد. انتظار می‌رود همراه با افزایش سن، اضطراب مرگ نیز افزایش یابد. اضطراب مرگ به عنوان بُعد عاطفی نگرش به مرگ تعریف شده است و به تنش روان‌شناختی ادراک شده ناشی از مرگ اشاره می‌کند (مک کلتچیو کینگ^۱، ۲۰۱۵)، در زمینه اضطراب مرگ، ویتوسکی^۲ (۲۰۱۶) بیان می‌کند، هیجان‌ات یا راهبردهای حل مساله نمی‌توانند پیش‌بینی‌کننده اضطراب مرگ باشند، بنابراین به نظر می‌رسد عوامل دیگری چون ویژگی‌های شخصیتی که رابطه عمده‌ای با دیگر اضطراب‌ها نظیر اضطراب منتشر دارند (نیکسویک، مارینو، کلوینسکی، لیه و اسپادا^۳، ۲۰۲)، بتوانند پیش‌بینی‌کننده خوبی برای اضطراب مرگ باشند (فراریزیر و فوس گودمن^۴، ۱۹۸۹؛ درودریان، وکیلی و اسماعیلی، ۱۳۹۷؛ احمدی کهنعلی و باقری، ۱۳۹۴).

مطالعات دهه‌های اخیر نشان داده است که شخصیت را می‌توان به وسیله مدل پنج عاملی بررسی کرد، این مدل شامل پنج عامل روان‌نژندی^۵، برون‌گرایی^۶، گشودگی به تجربه (دلپذیر بودن)^۷، سازگاری (انعطاف‌پذیری)^۸ و وظیفه‌شناسی (مسئولیت‌پذیری)^۹ است (پاور و پلوس^{۱۰}، ۲۰۱۵). روان‌نژندی به تمایل فرد برای تجربه تنش و افسردگی اشاره می‌کند، برون‌گرایی شامل پرنرژی بودن و صمیمی بودن فرد است، تجربه‌گرایی به تمایل فرد برای کنجکاوی و انعطاف‌پذیری اطلاق می‌شود، توافق‌پذیری نوعی تمایل فرد برای بخشندگی، همدلی و نوع-دوستی است و وظیفه‌شناسی نیز به تمایل فرد برای منظم بودن، قابلیت اعتماد و منطقی بودن اطلاق می‌شود (پروین و جان ۱۳۸۶). در این بین پذیرا بودن به تجربه، توافق‌پذیری و وظیفه‌شناسی بیشترین رابطه را با سلامت روانی فرد دارند (گاوالجانتی و پیملتال^{۱۱}، ۲۰۱۶)، در زمینه اضطراب مرگ نیز، مطالعه احمدی کهنعلی و باقری (۱۳۹۴) نشان داد که بین روان‌نژندی و اضطراب مرگ رابطه مثبت و بین برون‌گرایی، انعطاف‌پذیری، دلپذیر بودن و با وجدان بودن با اضطراب مرگ رابطه منفی وجود دارد، همچنین مطالعه مداحی، خلعتبری، صمدزاده، امرایی، احمدی، کیخای فرزانه (۲۰۱۱) نشان داده است که روان‌نژندی با اضطراب مرگ رابطه مثبت

-
1. McClatchey &
 2. Wittkowski
 3. Nikcevi, Marino, Kolubinski, Leach, Spada
 4. Frazier & Foss-Goodman
 5. Neuroticism
 6. Extraversion
 7. Openness
 8. Agreeableness
 9. Conscientiousness
 10. Power & Pluess
 11. Cavalcanti & Pimentel

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۱۹ دارد، به طور کلی در مطالعات، رابطه بین روان نژندی با اختلالات اضطرابی مورد تایید گرفته است (فیتزپاتریک، دراوه و هریس، ۲۰۲۰؛^۱ اگراسمد، گجستند و هاور^۲، ۲۰۱۳).

علاوه بر مطالعات ذکر شده، برخی مطالعات (برای نمونه، زانگ و همکاران^۳، ۲۰۱۹؛ هردا^۴، ۲۰۲۱) نشان می دهند که رابطه بین ویژگی های شخصیتی و اضطراب مرگ مستقیم نیست، بلکه غیر مستقیم و به واسطه سایر متغیرها است، در این زمینه، مطالعه عیسی زادگان، سلمان پور و صمدی فرد (۱۳۹۱) به نقش واسطه جهت گیری مذهبی در روابط بین ویژگی های شخصیتی و سواس مرگ پرداخته اند، همچنین مطالعه هاشمی رزینی، باشحمت و رامشینی (۱۳۹۶) به بررسی نقش میانجی منبع کنترل و مطالعه محمدزاده، جعفری و حاجلو (۱۳۹۴) به بررسی نقش میانجی سبک های دلبستگی در روابط بین ویژگی های شخصیتی با اضطراب مرگ پرداخته اند، مطالعه زانگ و همکاران (۲۰۱۹) نیز به بررسی نقش واسطه عزت نفس در این روابط پرداخته است، با این حال بنا به اظهار هردا (۲۰۲۱) میزان بخشودگی^۵ فرد در اواخر عمر یکی از پیش-بینی کننده های خوب برای اضطراب مرگ به حساب می آید، مطالعات (کراسو و هایوارد^۶، ۲۰۱۵؛ کراسو و الیسون^۷، ۲۰۰۳؛ لاور و همکاران^۸، ۲۰۰۳؛ منزوی دارنیمرو^۹، ۲۰۱۷) نیز تاثیر بخشودگی را بر متغیرهای مرتبط با سلامت روان نشان داده اند.

بخشودگی فرایند آزادسازی هیجانی است که در درون فرد آسیب دیده رخ می دهد و فرد را از میل به خشونت و انتقام رها می سازد (کادامری^{۱۰}، ۲۰۱۹)، بخشودگی با متغیرهای مرتبط با سلامت روان رابطه مستقیمی دارد (ایون، کوماویان و جافالیالی^{۱۱}، ۲۰۱۹)، در زمینه رابطه بخشودگی با شخصیت نیز، مطالعه لاور و همکاران (۲۰۰۳) نشان داده است عوامل شخصیتی مثل مؤلفه های توافق پذیری و ثبات هیجانی رابطه مثبتی با بخشودگی و عدم تلافی و انتقام جویی، داشته اند، بخشودگی فرآیندی است که در پی خطاهای بین فردی شکل می گیرد و در طی آن هیجان های منفی، شناخت ها و رفتارهای همراه با خشم، تنفر و خصومت نیز کاهش می یابد، در حالی که، همدلی، مهربانی و دلسوزی نسبت به فرد خطاکار، به طور همزمان افزایش پیدا می کند (کراسو و الیسون، ۲۰۰۳). به زعم والکر و گوروج^{۱۲} (۲۰۰۲) افراد بخشنده از میزان شادکامی، شادابی و سلامت روانی بالایی برخوردار هستند، براساس یک مدل عصب شناختی

1 Fitzpatrick, Drawve, Harris

2 Gramstad, Gjestad & Haver

3 Zhang et al

4 Heredia

5 Forgiveness

6 Krause & Hayward

7 Ellison

8 Lawler

9 Menzies & Dar-Nimrod

10 Kandemiri

11 Uyun, Kurniawan, & Jaufalaily

12 Walker & Gorsuch

، چهار هیجان خشم، آزدردگی، گناه و ترس از طریق بخشیدن متوقف می‌شود، به زبان دیگر، مهمترین تاثیر بخشش بر سلامت روانی، افزایش تعاملات بین فردی و کاهش تنش، استرس و اضطراب است (کلارک^۱، ۲۰۰۵)، به طوری که بخشش علاوه بر سلامت روان، حتی می‌تواند بر سلامت جسمی افراد نیز اثر مثبتی بگذارد (عیسی زادگان، شیخی، هاشمی شیشوان و سلمان پور ۱۳۹۱)، با توجه به مطالب ذکر شده، سؤال پژوهشی مطالعه حاضر این بود که آیا بخشش می‌تواند در روابط بین ویژگی‌های شخصیتی و اضطراب مرگ در بین سالمندان نقش واسطه‌ای داشته باشد؟

روش‌شناسی

روش اجرای پژوهش حاضر توصیفی-همبستگی از نوع الگویابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه سالمندان بالای ۶۰ سال مقیم در خانه سالمندان شهریار در سال ۱۳۹۷ بودند، کل سالمندان ۴۳۵ نفر بود و از میان آنها ۲۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری در دسترس جهت پژوهش حاضر انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. حجم نمونه در نظر گرفته شده برای پژوهش فعلی با توجه به حداقل حجم نمونه توصیه شده برای معادلات ساختاری (یعنی ۲۰۰ نفر) و روش محاسباتی حجم نمونه بر اساس متغیرهای پنهان (۲۰ نفر به ازای هر متغیر پنهان) (حیبی و عدنور، ۱۳۹۶) مناسب محسوب می‌شد.

پرسشنامه اضطراب مرگ تمپلر

برای ارزیابی متغیر اضطراب مرگ از پرسش‌نامه تمپلر^۲ و راف^۳ (۱۹۷۰) استفاده شد که بیشترین کاربرد در این زمینه دارد. این پرسشنامه خودگزارش‌دهی متشکل از ۱۵ سؤال صحیح و غلط است. دامنه نمره‌ها از صفر تا پانزده است و نمره بالا بیانگر اضطراب مرگ بالاست. در صورتی که پاسخ فرد نشان‌دهنده اضطراب باشد نمره یک و در صورتی که پاسخ فرد نشان‌دهنده نبود اضطراب باشد نمره صفر به او تعلق می‌گیرد (رجبی و بحرانی، ۱۳۸۰). رجبی و بحرانی (۱۳۸۰) پایایی و روایی این پرسشنامه را در ایران بررسی کردند و ضریب پایایی تصنیفی ۰/۶۰ و ضریب همسانی درونی ۰/۷۳ را برای این پرسشنامه گزارش کردند. در پژوهش حاضر پایایی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶ به دست آمد.

-
1. Clark
 2. Templer
 3. Ruff

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۲۱

پرسشنامه ویژگی های شخصیتی نئو (فرم کوتاه ۶۰ سوالی)

پرسشنامه سنجش ویژگی های پنجگانه شخصیتی^۱ در سال ۱۹۸۵ توسط مک کری و کاستا^۲ طراحی شده است. این پرسشنامه شامل ۶۰ سؤال است و ۵ عامل اصلی شخصیت را ارزیابی می کند. کوستا و مک کری این پرسشنامه را روی ۲۰۸ نفر از دانشجویان آمریکایی به فاصله سه ماه اجرا کردند و ضرایب اعتباری بین ۰/۸۳ تا ۰/۷۵ به دست آوردند. اعتبار درازمدت این پرسشنامه نیز مورد ارزیابی قرار گرفته است. یک مطالعه طولانی ۶ ساله روی مقیاس های روان نژندی، برون گرایی و باز بودن نسبت به تجربه، ضرایب اعتبار ۰/۶۸ تا ۰/۸۳ را در گزارش های شخصی و نیز در گزارش های زوج ها نشان داده است. ضریب اعتبار دو عامل سازگاری و مسئولیت به فاصله دو سال به ترتیب ۰/۷۹ و ۰/۶۳ گزارش شده است (کوستا و مک کری، ۱۹۹۲). گروسی فرشی و همکاران (۱۳۸۰) این پرسشنامه را روی نمونه ای با حجم ۲۰۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه های تبریز، شیراز و دانشگاه های علوم پزشکی هنجار کردند و ضریب همبستگی ۵ بعد اصلی را بین ۰/۵۶ تا ۰/۸۷ بدست آوردند. ضرایب آلفای کرونباخ برای هر یک از عوامل اصلی روان نژندی، برون گرایی، باز بودن، سازگاری و با وجدان بودن به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۷۳، ۰/۵۶، ۰/۶۸ و ۰/۸۷ گزارش شده است (گروسی فرشی و همکاران، ۱۳۸۰). در پژوهش حاضر آلفای کرونباخ برای عامل های روان نژندی، برون گرایی، گشودگی، توافق جویی و مسئولیت پذیری به ترتیب ۰/۸۱، ۰/۷۰، ۰/۵۲، ۰/۶۲ و ۰/۸۱ به دست آمد.

مقیاس بخشش هارتلند

مقیاس بخشش هارتلند دارای ۱۸ گویه است و از سه زیر مقیاس (بخشش خود، بخشش دیگران و بخشش موقعیتهای کنترل ناپذیر) تشکیل شده است و توسط یمهور تامسون، اسنایدر و هافمن^۳ (۲۰۰۵) بررسی شده است؛ هر یک از زیر مقیاس ها ۶ گویه دارد. این مقیاس در نمونه های غیر بالینی خیلی بزرگ مورد آزمایش قرار گرفته و پایایی و روایی آن در مطالعات صورت گرفته تأیید و آلفای کرونباخ آن بین ۰/۷۶ تا ۰/۸۳ گزارش شده است (تامپسون و همکاران ۲۰۰۵).

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) نیز ویژگی های روانسنجی نسخه فارسی این مقیاس را روی تعداد ۳۲۴ نفر از سالمندان ایرانی مورد بررسی قرار دادند؛ ضرایب پایایی مقیاس را به روش همسانی درونی برای کل مقیاس و زیر مقیاس ها به ترتیب ۰/۷۶/۰/۸۳/۰/۸۳ و ۰/۸۳ و به روش باز آزمایی به فاصله دو هفته روی تعداد ۶۴ نفر برای کل مقیاس و زیر مقیاس ها به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۷۴، ۰/۸۲ و ۰/۷۷ بدست آوردند، از لحاظ روایی همگرا و واگرا به ترتیب بین این مقیاس با

1. NEO Five-factor Inventory-3 (NEO-FFI)

2. Mac Crae & Costa

3. Yamhure Thompson, Snyder & Hoffman

مقیاس رضایت از زندگی همبستگی مثبت معنادار ($r=0/53$) و با مقیاس نشخوار خشم همبستگی منفی معنی داری ($r=0/45$) وجود داشت. در نسخه فارسی مقیاس، پاسخ دهندگان در یک مقیاس لیکرته ۷ درجه‌ای (از تقریباً همیشه برای من غلط است تا تقریباً همیشه برای من درست است) میزان موافقت و مخالفت خود را نسبت به هر گویه مقیاس، معلوم می‌کنند؛ دامنه نمرات بین ۱۸ تا ۷۲ بوده و نمره بیشتر بیانگر گرایش به بخشش بیشتر است. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ کل برای همه آیتم‌های مقیاس برابر با ۰/۸۱ و برای هر کدام از زیر مقیاس‌ها به ترتیب برابر با ۰/۷۳، ۰/۸۱ و ۰/۸۷ بود.

یافته‌ها

میانگین سنی شرکت‌کنندگان ۷۳/۵ و انحراف معیار سن آنها ۶/۴۳ بود. حداقل مدت زمان اقامت آنها ۶ ماه و حداکثر مدت زمان اقامت آنها ۵ سال بود. جدول ۱ این شاخص‌ها ارائه شده اند که مقادیر آمارهای میانگین و انحراف استاندارد نشانگر پراکندگی مناسب داده‌ها و مقادیر چولگی و کشیدگی نشانگر نرمال بودن توزیع داده‌ها می‌باشند. لازم به ذکر است برای بررسی نرمال بودن تک متغیری توزیع داده‌ها، قدر مطلق چولگی و کشیدگی متغیرها به ترتیب نباید از ۳ و ۱۰ بیشتر باشد (کالین، ۲۰۱۱).

جدول ۱: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
روان‌زندگی	۲۴/۱۳	۸/۴۸	۰/۰۸	-۰/۰۹
برون‌گرایی	۲۸/۴۹	۶/۳۶	-۰/۱۹	-۰/۱۷
انعطاف‌پذیری	۲۹/۷۶	۵/۹۴	-۰/۰۳	-۰/۴۵
دلیذیر بودن	۲۸/۵۴	۶/۲۱	۰/۱۲	-۰/۲۰
مسئولیت‌پذیر بودن	۳۳/۱۴	۶/۸۵	-۰/۳۰	-۰/۲۵
بخشش خود	۲۱/۱۰	۳/۵۲	-۰/۲۵	-۰/۰۵
بخشش دیگران	۲۰/۷۴	۳/۴۴	-۰/۱۶	-۰/۱۹
بخشش موقعیت‌ها	۱۹/۲۱	۲/۲۸	-۰/۱۹	-۰/۱۶
اضطراب مرگ	۲/۲۳	۲/۳۲	۱/۳۳	-۰/۸۸
ترس از درد	۰/۸۰	۰/۷۶	۰/۶۹	-۰/۰۷
عامل عمومی	۰/۵۹	۰/۸۲	۱/۳۱	۱/۳۰

در جدول ۲ نیز ماتریس همبستگی متغیرها ارائه شده که با توجه به این ماتریس تمامی متغیرها در سطح $p < 0/01$ رابطه معنی داری با یکدیگر دارند.

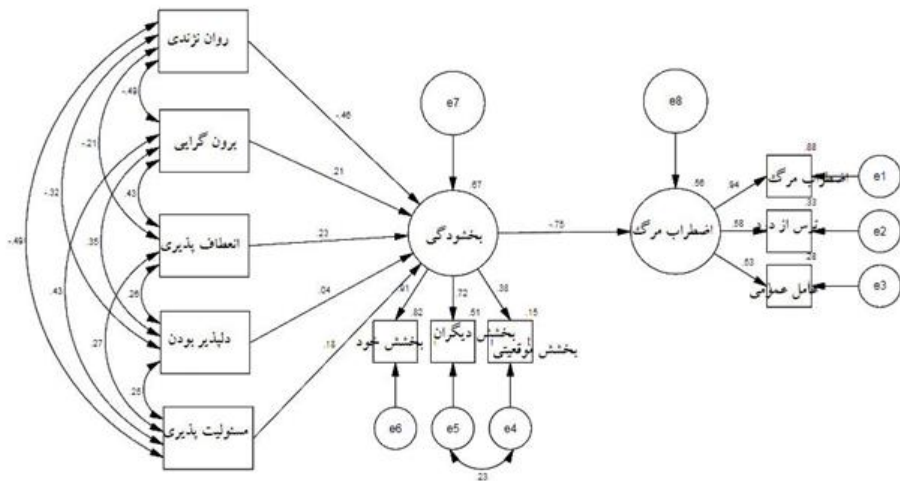
پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۲۳

جدول ۲: ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
۱ روان نزدی											
۲ برون گرایی	-.۴۷**										
۳ انعطاف پذیری	-.۴۱**	-.۴۳**									
۴ دلیلیز بودن	-.۳۲**	-.۳۴**	-.۲۶**								
۵ مسئولیت پذیری	-.۴۹**	-.۴۲**	-.۲۷**	-.۲۵**							
۶ بخشش خود	-.۴۶**	-.۴۳**	-.۴۲**	-.۳۳**	-.۵۰**						
۷ بخشش دیگران	-.۴۳**	-.۴۳**	-.۴۹**	-.۳۲**	-.۴۱**	-.۶۴**					
۸ بخشش شرایط	-.۴۱**	-.۱۸**	-.۲۹**	-.۲۸**	-.۲۰**	-.۴۱**	-.۳۵**				
۹ اضطراب مرگ	-.۵۳**	-.۴۲**	-.۱۸**	-.۱۹**	-.۴۰**	-.۶۵**	-.۴۷**	-.۲۸**			
۱۰ ترس از درد	-.۳۹**	-.۲۴**	-.۰۷	-.۱۷*	-.۳۳**	-.۳۰**	-.۳۴**	-.۱۱*	-.۵۴**		
۱۱ عامل عمومی	-.۲۹**	-.۲۰**	-.۱۰*	-.۰۷	-.۱۷*	-.۳۷**	-.۳۰**	-.۲۱**	-.۴۸**	-.۳۷**	

**p<0.01, *p<0.05

با توجه به جدول ۲، رابطه بین ویژگی های شخصیتی با ابعاد بخشودگی و اضطراب مرگ در بسیاری از متغیرها معنادار است، روابط همبستگی بین مولفه های اضطراب با روان رنجورخویی به ترتیب اضطراب مرگ (۰/۵۳)، ترس از درد (۰/۳۹) و عامل عمومی (۰/۲۹) بود، و همه این روابط در سطح ۰/۰۱ معنادار بودند. در حالی که به این عوامل با عامل برونگرایی رابطه منفی معناداری داشتند، از بین روابط یاد شده رابطه ترس از درد با انعطاف پذیری (۰/۰۷-) و رابطه عامل عمومی با دلیلیز بودن (۰/۰۷-) معنادار نبود، معناداری ماتریس همبستگی نشان دهنده قابلیت کاربرد روش مدل یابی معادلات ساختاری در پژوهش حاضر است، برای این منظور از روش بیشینه احتمال برای آزمون الگوی نظری پژوهش و برازش آن با داده های گردآوری شده استفاده شد. لازم به ذکر است که از نرم افزار ایموس ۲۰ برای تجزیه تحلیل داده ها استفاده شد.

شکل ۲: مدل آزمون شده ی پژوهش حاضر

شکل ۲، مدل آزمون شده مطالعه حاضر را با یک اصلاح (کواریانس خطای بخشش دیگران و بخشش شرایط) نشان می دهد، طبق مدل آزمون شده ویژگی های شخصیتی قادر به پیش بینی

۶۷ درصد از تغییرات بخشودگی است، و بخشودگی نیز به تنهایی قادر به تبیین ۵۵ درصد از واریانس اضطراب مرگ است؛ در جدول ۳ اثرات مستقیم و کل واریانس تبیین شده متغیرها نشان داده شده است.

جدول ۳: اثرات مستقیم، انحراف معیار و میزان واریانس تبیین شده متغیرها

منبع اثر	اثرات مستقیم	انحراف معیار	واریانس تبیین شده
مدل ۱: متغیر ملاک بخشودگی	-	-	۰/۶۷
روان‌نزدی	-۰/۴۶**	۰/۰۱۱	
برون‌گرایی	۰/۲۱**	۰/۰۱۰	
انعطاف‌پذیری	۰/۲۳**	۰/۰۱۰	
دلپذیر بودن	۰/۰۴	۰/۰۰۸	
مسئولیت‌پذیری	۰/۱۸**	۰/۰۰۹	
مدل ۲: متغیر ملاک اضطراب مرگ بخشودگی	-	-	۰/۵۵
	-۰/۷۵**	۰/۳۶۳	

**p<0.01

با توجه به جدول ۳، فقط روان‌نزدی با ضریب (-۰/۴۶) با بخشودگی رابطه‌ی منفی معناداری داشت. رابطه‌ی سایر عوامل شخصیتی مانند برون‌گرایی (۰/۲۱)، انعطاف‌پذیری (۰/۲۳) و مسئولیت‌پذیری (۰/۱۸) با بخشودگی مثبت و معنادار بود و عامل شخصیتی دلپذیر بودن با بخشودگی رابطه معناداری نداشت. در ادامه در جدول ۴ به بررسی نقش میانجی بخشودگی در روابط بین ویژگی‌های شخصیتی و اضطراب مرگ پرداخته شده است.

به منظور بررسی نقش واسطه‌ای بخشودگی ابتدا برازش مدل اندازه‌گیری طراحی شده با توجه به شاخص‌هایی که گیفن، استراب و بودرئو (۲۰۰۰) مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های حاصل از بررسی شاخص‌ها بیانگر برازش مناسب مدل طراحی شده بود.

جدول ۴: شاخص‌های برازش الگوی آزمون شده پژوهش

RMSEA	PNFI	AGFI	CFI	GFI	X2/df
۰/۰۷	۰/۵۲	۰/۸۷	۰/۹۴	۰/۹۳	۲/۵۵

همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد X2/df کمتر از ۳ است که نشان‌دهنده قابل‌پذیرش بودن این شاخص است، در شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI) مقادیر بیشتر از ۰/۹ نشانگر برازش مناسب الگوی است، در مورد شاخص نیکویی برازش تعدیل‌یافته (AGFI) مقادیر بیشتر از ۰/۸ قابل قبول است، و در مورد شاخص برازش ایجاز (PNFI) مقادیر بیشتر از ۰/۶ نشانگر برازش مناسب الگوی است و مجذور میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA) کمتر از ۰/۰۸ نشانگر برازش مناسب الگو است.

جهت بررسی اثرات غیرمستقیم و نیز اثر میانجی بخشودگی در مدل حاضر از آزمون بوت استراب با نمونه‌گیری ۳۰۰ و فاصله اطمینان ۰/۹۹ استفاده شد، نتایج نشان داد که اثر غیرمستقیم روان‌نزدی، برون‌گرایی، انعطاف‌پذیری و مسئولیت‌پذیری بر اضطراب مرگ سطح $P < ۰/۰۱$

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۲۵
 معنادار است، بر این اساس نقش واسطه‌ای بخشودگی در این روابط تایید شد. نتایج این بررسی
 در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵: اثرات غیر مستقیم الگوی آزمون شده پژوهش

مسیر	اثر غیر مستقیم (بوت)	حد بالا	حد پایین	سطح معناداری
متغیر ملاک اضطراب مرگ	-	-	-	-
متغیر میانجی بخشودگی				
روان نزدی	۰/۳۴	۰/۴۷	۰/۲۶	۰/۰۱
برون گرایی	-۰/۱۵	-۰/۰۷	-۰/۲۵	۰/۰۱
انعطاف پذیری	-۰/۱۷	-۰/۱۰	-۰/۲۵	۰/۰۱
دلپذیر بودن	-۰/۰۳	۰/۰۶	-۰/۰۹	NS
مسئولیت پذیری	-۰/۱۳	-۰/۰۴	-۰/۲۲	۰/۰۱

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر آزمون مدل ساختاری روابط بین ویژگی های شخصیتی با اضطراب مرگ به واسطه بخشودگی در بین سالمندان بود، نتایج آزمون مدل ساختاری نشان داد که مدل طراحی شده از برازش مناسبی برخوردار است و نیز نتایج پژوهش حاضر ضمن تایید رابطه‌ی مستقیم ویژگی های شخصیتی با بخشودگی و نیز رابطه‌ی مستقیم بخشودگی با اضطراب مرگ، نقش میانجی بخشودگی را تایید کرد.

آزمون مدل ساختاری مطالعه حاضر نشان داد که رابطه‌ی روان نزدی با بخشودگی منفی و رابطه‌ی برون گرایی، انعطاف پذیری و مسئولیت پذیری با بخشودگی مثبت است. این یافته با مطالعات (کراسو و الیسون^۱، ۲۰۰۳؛ لاور و همکاران^۲، ۲۰۰۳؛ منزی و دارنیمرد، ۲۰۱۷) همسو است. لاور و همکاران^۳ (۲۰۰۳) در پژوهش خود نشان دادند که روان نزدی با عدم بخشودگی و حس کینه و انتقام رابطه دارد، در حالی که انعطاف پذیری، مسئولیت پذیری و گشودگی به تجربه با بخشش رابطه مثبتی دارد، در تبیین این روابط طبق نظر کاستا و مک کری (۱۹۹۲) نمرات بالای بعد روان نزدی نشان دهنده عدم توانایی فرد در حل و فصل تعارضات درونی خود است، بنابراین فرد دچار برخی علائم بیمارگونه از جمله خشم می شود که نه تنها توانایی بخشش دیگران را از آنها سلب می کند، بلکه حس کینه و انتقام جویی را در آنها افزایش می دهد. برون گراها نیز افرادی شاداب و اجتماعی هستند، و با بخشش دیگران، سعی می کنند حلقه روابط دوستانه و اجتماعی با دیگران را گسترش دهند، در زمینه انعطاف پذیری نیز داتو^۴ (۲۰۱۴) بیان می کند افراد انعطاف پذیر آماده پذیرش خطاهای دیگران هستند. از این رو، انعطاف پذیری موجب افزایش قدرت بخشش در این افراد می شود. نتو^۵ (۲۰۰۷) در مورد بعد شخصیتی مسئولیت پذیر

1. Ellison
2. Lawler
3. Lawler et al
4. Datu
5. Neto

اظهار می‌کند که این افراد به خصوص در هنگام سالمندی، از هر نوع کینه و حس انتقامی احساس ناراحتی و رنجش می‌کنند و سعی می‌کنند با بخشش طرفیان خود به آرامش برسند. از دیگر یافته‌های پژوهش حاضر، رابطه‌ی مستقیم و منفی بخشودگی با اضطراب مرگ بود، در این زمینه مطالعه رد و انزایت^۱ (۲۰۰۶) نشان داد که بخشش درمانی^۲ منجر به کاهش اضطراب در بین افراد مواجهه شده با استرس پس از آسیب می‌شود، همچنین، هبل و انزایت (۱۹۹۳) تاکید کرده‌اند که بخشودگی یکی از راهکارهای موثر برای کاهش اضطراب مرگ و افزایش سلامت روانی در بین سالمندان است. یافته‌های پژوهش حاضر در تایید پژوهش‌های مطرح شده بیانگر رابطه‌ی منفی بخشودگی با اضطراب مرگ بود. در تبیین این یافته‌ها می‌توان به اثرات مثبت بخشندگی اشاره کرد، در این زمینه ملتبی و دی^۳ (۲۰۰۴) بیان کرده‌اند که بخشش از سه طریق باعث کاهش اضطراب می‌شود، نخست بخشش به افراد کمک می‌کند نشخوار فکری در مورد خطاکاری‌های دیگران را متوقف سازند، دوم باعث ترغیب احساسات مثبت نسبت به دیگران می‌شود، و سوم، باعث معنادهی به زندگی بر اساس خطاهای دیگران می‌شود.

علاوه بر این، نتایج آزمون مدل نشان داد که بخشودگی در روابط بین ویژگی‌های شخصیتی و اضطراب مرگ نقش واسطه‌ای دارد. به عبارتی دیگر ویژگی‌های شخصیتی با تاثیر بر میزان بخشودگی افراد، اضطراب مرگ را در آنها کم یا زیاد می‌کند. برای نمونه هرچه میزان روان‌تزندی شخصی بیشتر باشد، آن فرد بخشودگی کمتری از خود نشان خواهد داد و در نتیجه اضطراب مرگ بیشتری را تجربه خواهد کرد. در مقابل با افزایش میزان ویژگی‌های برون‌گرایی، انعطاف-پذیری و مسئولیت‌پذیری، بخشش افزایش می‌یابد و به تبع آن اضطراب مرگ کمتر می‌شود. این یافته را می‌توان چنین تبیین کرد که بخشودگی با رهاسازی فرد از احساسات منفی و افزایش معنا در زندگی به کاهش اضطراب مرگ کمک می‌کند زیرا معمولاً کسانی که اضطراب مرگ بیشتری را تجربه می‌کنند زندگی خود بدون معنا و روابط صمیمی تلقی می‌کنند و همان‌طور که نتایج این پژوهش نشان داد برخی از ویژگی‌های شخصیتی نظیر برون‌گرایی، مسئولیت‌پذیری و انعطاف‌پذیری یا افزایش زمینه‌ی بخشودگی در افراد می‌توانند به کاهش اضطراب مرگ در سالمندی کمک کنند.

پژوهش‌های بسیاری رابطه‌ی بین ویژگی‌های شخصیتی و اضطراب مرگ را بررسی کرده‌اند و به یافته‌های مشابه این پژوهش دست یافته‌اند. اما نکته‌ی قابل توجه این پژوهش تاکید بر پررنگ بودن صفت بخشودگی در بعضی از ویژگی‌های شخصیتی نسبت به برخی دیگر بود که خود آن را می‌توان دلیل کاهش اضطراب مرگ در آنها در نظر گرفت. برای مثال ابراهیمی، حسینی و راشدی (۲۰۱۸) در پژوهش خود نشان دادند که افراد برون‌گرا به علت گرایش بالا به اجتماعی

-
1. Reed & Enright
 2. forgiveness therapy
 3. Maltby & Day

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۲۷

شدن و داشتن روابط اجتماعی بالا، دوستان زیاد و در جمع بودن اضطراب مرگ کمتری تجربه می کنند. ضمن تایید یافته پژوهش آنها می توان بر اساس پژوهش فعلی عنوان کرد که علاوه بر این ویژگی ها در افراد برون گرا که باعث کاهش اضطراب مرگ در آنها می شود بخشودگی نیز در این افراد عاملی است که باعث کاهش اضطراب مرگ در آنها می شود. همچنین در مورد انعطاف پذیری و مسئولیت پذیری نیز مداخلی و همکاران (۲۰۱۱) نشان دادند که افراد انعطاف پذیر واقعیت مرگ را بهتر درک می کنند، و خودشان را آماده پذیرش آن می کنند، حال آنکه افراد روان نژنده دلیل عدم حل تضادهای درونی خود توان بخشش دیگران را نداشته و همواره در اضطراب به سر می برند، در این زمینه احمدی کهنعلی و باقری (۱۳۹۴) نشان دادند که بین روان نژندی و اضطراب مرگ رابطه مثبت و بین برون گرایی، انعطاف پذیری، دلپذیر بودن و با وجدان بودن با اضطراب مرگ رابطه منفی برقرار است، با توجه به مطالب یاد شده، اثرگذاری ویژگی های شخصیتی بر اضطراب مرگ تحت تاثیر متغیرهای واسطه‌ای زیادی قرار دارد که مطابق با یافته‌های مطالعه حاضر بخشش یکی از موثرترین متغیرهای واسطه‌ای در این روابط است.

در نهایت تحقیق حاضر نیز همچون سایر پژوهش‌ها با محدودیت‌های همراه بود که باعث کاهش اعتبار بیرونی و درونی یافته‌های حاصل می شود. یکی از مهمترین این محدودیت‌ها مقطعی بودن این مطالعه است که به علت محدودیت زمانی در مقطع زمانی خاصی انجام شده است بنابراین پیشنهاد می شود که از مطالعات طولی برای بررسی این مدل استفاده شود علاوه بر این در این پژوهش متغیرهای دموگرافیک نظیر جنسیت، وضعیت اقتصادی و تاهل در نظر گرفته نشده است و پیشنهاد می شود این متغیرها در پژوهش‌های بعدی لحاظ شوند. به طور کلی با توجه به تایید نقش واسطه‌ای بخشودگی در این پژوهش و مشخص شدن در اضطراب مرگ سالمندان پیشنهاد می شود، به منظور کاهش اضطراب افراد دارای ویژگی‌های شخصیتی مختلف بالاخص ویژگی شخصیتی روان نژندی از تکنیک‌های افزایش بخش استفاده شود و بازداری‌های شخصیتی که منجر به کاهش بخشودگی می شود در افراد شناسایی و برطرف شود.

کتابنامه

- ابراهیمی، محمد؛ ازخوش، منوچهر؛ شعاعی، فاطمه؛ فروغان، مهشید و دلتشاهی، بهروز (۱۳۹۶)، ویژگی های روان سنجی نسخه فارسی مقیاس بخشودگی هارتلند در سالمندان، *توابخشی پرستاری*، ۴(۴)، ۱۲-۳۰.
- احمدی کهنعلی، حمیده و باقری، مسعود (۱۳۹۴)، پیش بینی اضطراب مرگ بر اساس سرسختی روان شناختی و ویژگی های شخصیتی، *شخصیت و تفاوت های فردی*، ۴(۹)، ۹۵-۱۱۴.
- پروین و جان (۱۳۸۶)، *شخصیت: نظریه و پژوهش*، ترجمه: محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، نشر: آبیژ.
- درویدیان، فرزانه؛ وکیلی، پریش؛ اسماعیلی، معصومه (۱۳۹۷)، نقش ویژگی های شخصیتی و منبع کنترل در پیش بینی اضطراب مرگ در بیماران مبتلا به ویروس نقص سیستم ایمنی انسانی، *سلامت اجتماعی*، ۵(۳)، ۲۲۵-۲۳۹.
- رجبی، غلامرضا؛ بحرانی، محمود (۱۳۸۰)، تحلیل عاملی سوال های مقیاس اضطراب مرگ، *روانشناسی*، ۵(۴)، ۲۳۱-۲۴۴.
- شیخ الاسلامی، علی و صمدی فرد، حمیدرضا (۱۳۹۶)، اضطراب مرگ در سالمندان: نقش نارسایی، انعطاف پذیری و تحریف شناختی، *فصلنامه پرستاری سالمندان*، ۴(۱)، ۱-۳۲.
- عیسی زادگان، علی؛ سلمان پور، حمزه و قاسم زاده، ابوالفضل (۱۳۹۱)، صفات شخصیت، جهت گیری مذهبی و وسواس مرگ: آزمون یک الگوی علی، *روان شناسی و دین*، ۵(۲)، ۱۳-۲۵.
- عیسی زادگان، علی؛ شیخی، سیامک؛ بین هاشمی شیشوان، سید رضا و سلمان پور، حمزه (۱۳۹۱)، رابطه بخشش و تیپ شخصیتی D با میزان امید در بین بیماران مبتلا به عروق کرونری در شهر اورمیه، *مجله دانشکده پرستاری و مامایی اورمیه*، ۱۰(۲)، ۳-۱۹.
- گروسی فرشی، میر تقی؛ مهریار، امیر هوشنگ؛ قاضی طباطبایی، سید محمود (۱۳۸۰)، کاربرد آزمون جدید شخصیتی نئو (NEO) و بررسی تحلیل ویژگی ها و ساختار عاملی آن در بین دانشجویان دانشگاه های ایران، *علوم انسانی الزهراء*، ۱۱(۳۹)، ۱۹۸-۱۷۳.
- محمدزاده، علی؛ جعفری، عیسی و حاجلو، نادر (۱۳۹۴)، رابطه اضطراب مرگ با روش های مقابله مذهبی، سبک های دلبستگی به خدا و عمل به باورهای دینی، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ۵(۲)، ۲۶۰-۲۷۴.

پیش بینی اضطراب مرگ سالمندان بر اساس ویژگی های شخصیتی: نقش میانجی بخشودگی/۲۹

هاشمی رزینی، هادی؛ باحشمت جویباری، شهاب و رامشینی، مریم (۱۳۹۶)، بررسی ارتباط راهبردهای مقابله و منبع کنترل با اضطراب مرگ در سالمندان، *مجله روان شناسی سالمندی*، ۱۲(۲)، ۲۳۲-۲۴۱.

References

- Azeem, F., & Naz, M. A. (2015). Resilience, death anxiety, and depression among institutionalized and noninstitutionalized elderly. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 30(1), 334-341.
- Cavalcanti, J. G., & Pimentel, C. E. (2016). Personality and aggression: A contribution of the General Aggression Model. *Estudos de Psicologia (Campinas)*, 33(3), 443-451.
- Clark, A. J. (2005). Forgiveness: a neurological model. *Medical hypotheses*, 65(4), 649-654.
- Costa, P. T., & Mac Crae, R. R. (1992). Neo Personality Inventory-Revised (NEO PI-R). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Datu, J. A. D. (2014). Forgiveness, gratitude and subjective well-being among Filipino adolescents. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 36(3), 262-273.
- Detering, K. M., Hancock, A. D., Reade, M. C., & Silvester, W. (2010). The impact of advance care planning on end of life care in elderly patients: randomised controlled trial. *Bmj*, 340.
- Ebrahimi, B., Hosseini, M., & Rashedi, V. (2018). The Relationship between Social Support and Death Anxiety among the Elderly. *Elderly Health Journal*, 4(2), 37-42.
- Frazier, P. H., & Foss-Goodman, D. (1989). Death anxiety and personality: Are they truly related?. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 19(3), 265-274.
- García, C., Guedes, A., & Knerr, W. (2012). Pan American Health Organization. Gefen D, Straub DW, Boudreau MC. (200). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research and practice. *Commun of the Assoc for Inform Sys*, 3(1): 1-79.
- Gramstad, T. O., Gjestad, R., & Haver, B. (2013). Personality traits predict job stress, depression and anxiety among junior physicians. *BMC medical education*, 13(1), 150.
- Hebl, J., & Enright, R. D. (1993). Forgiveness as a psychotherapeutic goal with elderly females. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 30(4), 658.
- Heredia, N. M. (2021). Attitude and fear regarding death in older adult people. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 12(51), 45-62.
- Juhl, J., & Routledge, C. (2016). Putting the terror in terror management theory: Evidence that the awareness of death does cause anxiety and undermine psychological well-being. *Current Directions in Psychological Science*, 25(2), 99-103.

- Kandemiri, P. (2019). Forgiveness as a positive contributing factor on the mental wellbeing of Congolese refugees and asylum seekers post-war experience. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(8), 1044-1058.
- Kline, R. B. (2011). Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling.
- Krause, N., & Ellison, C. G. (2003). Forgiveness by God, forgiveness of others, and psychological well-being in late life. *Journal for the scientific study of religion*, 42(1), 77-93.
- Krause, N., & Hayward, R. D. (2015). Acts of contrition, forgiveness by God, and death anxiety among older Mexican Americans. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 25(1), 57-73.
- Laidlaw, K., Thompson, L. W., Gallagher-Thompson, D., & Dick-Siskin, L. (2003). *Cognitive behaviour therapy with older people*. John Wiley & Sons.
- Lawler, K. A., Younger, J. W., Piferi, R. L., Billington, E., Jobe, R., Edmondson, K., & Jones, W. H. (2003). A change of heart: Cardiovascular correlates of forgiveness in response to interpersonal conflict. *Journal of behavioral medicine*, 26(5), 373-393.
- Maddahi, M. E., Khalatbari, J., Samadzadeh, M., Amraei, M., Ahmadi, R., & Mojtaba, M. (2011). The Study of the Quality of Life and Personality Traits of NEO Five Factors Concerning Death Anxiety in Shahed University Students. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 2(12), 1-4.
- Maltby, J., & Day, L. (2004). Forgiveness and defense style. *The Journal of genetic psychology*, 165(1), 99-112.
- McClatchey, I. S., & King, S. (2015). The impact of death education on fear of death and death anxiety among human services students. *OMEGA-Journal of death and dying*, 71(4), 343-361.
- Menzies, R. E., & Dar-Nimrod, I. (2017). Death anxiety and its relationship with obsessive-compulsive disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 126(4), 367.
- Neto, F. (2007). Forgiveness, personality and gratitude. *Personality and Individual Differences*, 43(8), 2313-2323.
- Potes, A., Gagnon, G., Touré, E. H., & Perreault, M. (2016). Patient and clinician assessments of symptomatology changes on older adults following a psycho-educational program for depression and anxiety. *Psychiatric Quarterly*, 87(4), 649-662.
- Power, R. A., & Pluess, M. (2015). Heritability estimates of the Big Five personality traits based on common genetic variants. *Translational psychiatry*, 5(7), e604.
- Reed, G. L., & Enright, R. D. (2006). The effects of forgiveness therapy on depression, anxiety, and posttraumatic stress for women after spousal emotional abuse. *Journal of consulting and clinical psychology*, 74(5), 920.
- Simpson, I. C., Dumitrache, C. G., & Calet, N. (2019). Mental health symptoms and verbal fluency in elderly people: Evidence from the Spanish longitudinal study of aging. *Aging & mental health*, 23(6), 670-679.

- Sinoff, G. (2017). Thanatophobia (death anxiety) in the elderly: The problem of the child's inability to assess their own parent's death anxiety state. *Frontiers in medicine*, 4, 11.
- Templer, D. I., & Ruff, C. F. (1971). Death anxiety scale means, standard deviations, and embedding. *Psychological Reports*, 29(1), 173-174.
- Uyun, Q., Kurniawan, I. N., & Jaufalaily, N. (2019). Repentance and seeking forgiveness: the effects of spiritual therapy based on Islamic tenets to improve mental health. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(2), 185-194.
- Walker, D. F., & Gorsuch, R. L. (2002). Forgiveness within the Big Five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32(7), 1127-1137.
- Wittkowski, J. (2016). Coping and attitudes toward dying and death in German adults. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 72(4), 316-339.
- Yamhure Thompson, L., Snyder, C. R., & Hoffman, L. (2005). Heartland Forgiveness Sclae. *Faculty Publications, Department of Psychology*, 452.
- Zhang, J., Peng, J., Gao, P., Huang, H., Cao, Y., Zheng, L., & Miao, D. (2019). Relationship between meaning in life and death anxiety in the elderly: self-esteem as a mediator. *BMC geriatrics*, 19(1), 1-8.